

УДК 069 (091)

П.С. УСЕНКО

РОЛЬ ТА МІСЦЕ МУЗЕОЛОГІЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ МУЗЕЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Усенко Павло Сергійович – старший науковий співробітник Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького

У статті проаналізовано проблемне поле, що утворилося в другій половині ХХ ст. з сукупності різноманітних конкуруючих проектів теоретико-методологічних засад музейних досліджень. Розглянуто формування статусу музеології як окремої наукової дисципліни.

Ключові слова: музеологія, музейні дослідження, теоретико-методологічні засади, дисципліна.

В статье проанализировано проблемное поле, возникшее во второй половине ХХ ст. из совокупности разнообразных конкурирующих проектов теоретико-методологической базы музейных исследований. Рассмотрено формирование статуса музеологии в качестве отдельной научной дисциплины.

Ключевые слова: музеология, музейные исследования, теоретико-методологические основания, дисциплина.

The article analyzes the problem field that emerged in the second half of the twentieth century from diverse set of competing projects of theoretical and methodological framework of museum studies. The formation of the status of museology as a separate scientific discipline is investigated.

Keywords: museology, museum studies, theoretical and methodological framework, discipline.

© П.С. Усенко, 2012

Постановка проблеми. На сьогоднішній день музей займає особливу нішу серед інших соціокультурних інститутів, а знання про музей має особливий міжінституційний і міждисциплінарний статус. Діяльність музею включає в себе практики збирання, зберігання, вивчення, експонування широкого кола предметів – пам'яток природної історії, матеріальної і духовної культури, в яких міститься значуща, репрезентативна і ретроспективна інформація. При цьому діяльність музею обумовлена історично рухливою сферою музейної думки, яка вирішує, що саме у світі речей є музейним або має бути музеєзованим. На наш погляд, розвиток музейної думки можна розглядати під кутом зору формування окремої музеологічної дисципліни, що має власну ідентичність і пізнавальні орієнтири. Дана точка зору є частиною дискусійного поля, яке почало формуватись у другій половині ХХ ст. в ході обговорення питання, чим є музеологія: окремою теоретичною дисципліною або конгломерацією практичних досліджень, пов'язаних з музейними колекціями?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток музеологічної думки у XVI – ХХ ст. простежено у навчальному посібнику професора музеології Фрідріха Вайдаха «Загальна Музеологія» [1], який було перекладено українською і опубліковано у 2005 р. Більш докладно формування музеологічної дисципліни в означений період представлено в роботі хорватського музеолога Іво Маревича «Вступ до музеології: європейський підхід» (1998) [13]. Структуру і зміст зарубіжної музеології подано у курсі лекцій Ю. Гуральника «Зарубіжна музеологія» (2005) [2]. Аналізуючи теоретичні дослідження таких музеологів-теоретиків, як З.Странські [19-21], Д. Камерон [8], П. Менш [14] та ін., Ю. Гуральник розглядає питання інтеграції

музейної інституції в суспільні структури. Ґрунтовний аналіз теоретико-методологічного каркасу сучасної музеологічної дисципліни міститься в докторській дисертації «На шляху до методології музеології» (1992) [14] нідерландського дослідника Пітера ван Менша. Широкі філософські узагальнення розвитку музейної справи, а також ретельний розгляд її практичних складових запропонував у своєму популярному посібнику «Вступ до музейної роботи» (1975) [7] американський музеолог Герорг Елліс Буркау.

Мета дослідження. Стаття має на меті проаналізувати роль та місце музеологічної дисципліни в контексті розвитку теоретичних і практичних музейних досліджень другої половини ХХ ст. Особливу увагу приділено формуванню музеології як окремої складної та багатогалузеві галузі знання, яка має власну ідентичність, предмет дослідження, проблемне поле, теоретико-методологічний апарат, дослідницькі групи та інституції, а також національні, регіональні та міжнародні наукові товариства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першу спробу визначити теоретичні засади і статус музеологічної дисципліни на міжнародному рівні було реалізовано на Регіональному семінарі з питань освіти ЮНЕСКО, який відбувся в Ріо-де-Жанейро у 1958 р. На семінарі музеологія була визначена як «галузь знання, пов'язана з вивченням цілей і організації музеїв».

Чимало зусиль до наукового обґрунтування музейної справи доклав директор ІКОМ (1947-1964) і «батько» екомусеїв Жорж Анрі Рів'єр. У своїй доповіді на Міжнародному симпозіумі «Музеї в сучасному світі» (1969) він підкреслював необхідність ретельного вивчення «музеології як дисципліни, спрямованої на створення певних відносин між

музеями, з одного боку, і між наукою, культурою і суспільством – з іншого» [18, с. 18]. Рів'єр зазначав: «Музеологія (так само, як етнологія і археологія) сьогодні розглядається не як окрема дисципліна, а, по суті, як «ультраконсервативна», що складається з «сукупності готових теорій» [18, с. 18]. На його думку, музеологія за своєю суттю має синтетичний характер, охоплюючи ряд заходів, що змінюються в залежності від музею та країни.

У 1970 р., за підтримки Комітету з підготовки музейного персоналу, побачила світ книга «Підготовка музейного персоналу» [22], а в 1972 р. разом з Лестерським університетом було видано роботу «Професійна підготовка співробітників музеїв світу: актуальний стан проблеми» [17], в якій зокрема йшлося про те, що музеологія є музейною наукою, яка має вивчати історію і засади музеїв, їх роль у суспільстві, специфічні системи дослідження, збереження, навчання і управління, відносини із природним середовищем, а також різноманітні класифікації музеїв. Тенденції 1950-1960-х рр. сприяли подальшому розвитку освітніх музеологічних програм і теоретичних досліджень музеологічного феномена [13].

Однак, незважаючи на очевидне збільшення кількості теоретичних досліджень у другій половині ХХ ст., роздрібленість музейної професії, а також розрізненість музеологічних підходів 1970-х рр. дали підставу групі музеологів на чолі з польським фахівцем Войцехом Глузінськім говорити про те, що «перехід від емпірико-описового до теоретико-синтетичного етапу становлення музеології ще не закінчено» [11] і треба розрізняти реальний стан науки (досі емпіричний), на якому помічається відсутність загальноприйнятої нової парадигми, що може задовольнити потреби як теоретиків, так і практиків від декларованого (теоретичний у майбутньому). Головним опонентом теоретичних розробок східноєвропейських дослідників став музеолог з США Георг Елліс Буркау, який у 1975 р. опублікував популярний посібник «Вступ до музейної роботи» [7]. Е. Буркау разом з широкими філософськими узагальненнями розвитку музейної справи ретельно розглянув і систематизував її практичну складову, надавши до кожної глави список конкретних завдань і акцентувавши увагу на особливому місці наукових досліджень.

Наслідуючи традиції т.зв. «позитивістської музеології», сучасні українські фахівці також убачають в об'єкті дослідження музеології музей і музейну справу як суспільне явище в його різноманітних проявах. Предметом музеології, на їх думку, виступають процеси, принципи, закономірності, технології нагромадження, збереження і презентації інформації музейними установами, а також виникнення, розвиток і суспільне функціонування музею [3, с. 15]. Проте розуміння музеології, яке спирається на емпірико-описовий характер музейної роботи і зосереджує увагу на спорідненості музеології з предметними дисциплінами, з другої половини ХХ ст. знаходить все більше критиків.

Так, наприклад, польський музеолог Войцех Глузінські стверджує, що «більшість музейно орієнтованих музеологій представляють собою вузький

емпіризм, заснований на музеї як функціональній конгломерації конкретних заходів, спрямованих на збереження і використання предметів [11, с. 33]. Він, як і багато інших прихильників переходу музеології в теоретико-синтетичну фазу розвитку, має на меті відокремити теоретичну сферу дослідження від практичної, домігшись тим самим зміцнення музеології як академічної та незалежної дисципліни. У 1950 р. музеолог з Чехословаччини Іржі Неступний захистив докторську дисертацію на тему «Питання сучасної музеології», в якій він висловив думку, що музеологія є теорією і методологією музейної справи. Це дало можливість відділити широкую сферу музеографії від музеології як фундаментальної наукової дисципліни і особливого виду знання. Це було початком намагання музеології визначити себе як наукову дисципліну. Це також збіглося з визнанням соціальної та виховної ролі музею [14, с. 7]. Пізніше, на регіональному музейному семінарі у Ріо-де-Жанейро (1958), музеологія була визначена як галузь знання, що вивчає цілі й організацію музею, а музеографія як сукупність технік збору колекцій і отримання прибутку з роботи музею, який відноситься і залежить від музеології. У 1955 р. радянські вчені видають посібник «Основи радянського музеєзнавства», в якому вони висловили думку, що музеологія є наукою про музейну роботу. Центром дослідницької уваги стають музейні предмети, які складають «колективні фонди» музею. Посібник акцентує увагу на необхідності музейних досліджень, але в рамках відповідних наукових дисциплін [4].

У 1963 р. польський музеолог Войцех Глузінські опублікував обговорення поточної роботи музею в регіональному журналі, де він говорить, що музейна робота складається з практик збору, збереження, дослідження та експонування музейних предметів. На його думку, музеологія мала яскраво виражений інтегративний характер. Відправною точкою наукових інтересів музеології, таким чином, виступають ті матеріальні об'єкти, які не допомагають фундаментальним науковим дисциплінам задовольняти вимоги музейної справи. По суті, Глузінські розміщує музеологію серед таких допоміжних історичних дисциплін, як сфрагістика, геральдика, нумізMATика, палеографія тощо. Однак він, за словами Странські, не бере до уваги структурний аспект і широту можливих значень музейних предметів, збіднюючи в такий спосіб музеологічний підхід [20, с. 35].

У 1964 група німецьких музеологів з НДР (Е.Чіхон, Г.Гампе, Р.Гарм, Е.Гюнс, Г.Маутер та Й.Вінклер) опублікувала у «Neue Museumskunde» «Дискусійні статті про музеологію» у вигляді тез стосовно питань музеології, якій надавався ранг «самостійної науки у замкнутій системі окремих наук» [10]. На думку авторів, музеологія чітко відрізняється від інших наук завдяки своєму специфічному об'єкту дослідження, в ролі якого виступає музейний предмет і ціла низка архівно-бібліотечних заходів з його документації. Через два роки автори опублікували окрему роботу «Про характер Музеології: дискусійні матеріали», яка наголошувала на приматі джерельно-евристич-

ного підходу у музеологічній роботі [9]. І хоча, як зазначає Ф.Вайдахер, такий підхід походить із відповідної спеціальної наукової дисципліни і не враховує власне музеологічної позиції щодо об'єкта колекціонування, широкі дискусії навколо подібного ходу думок були надзвичайно важливими для тодішнього рівня знань [1, с. 122].

У 1967 р. хорватський музеолог Антун Бауер опублікував свій інавгураційний курс лекцій з музеології для аспірантури у Загребському університеті [6]. У своїх лекціях він поставив колективний фонд музею (сукупність усіх його предметів) у центр музеологічного знання, у той час як музейна інституція мала другорядне значення. Попереджуючи про розрив між об'єктом і суб'єктом, а також між предметом у музейній колекції і предметом, що експонується на виставці, А. Бауер підкреслював можливість багатогранного розуміння музейних предметів, відкривши тим самим нові можливості для розвитку музеології.

Одним із перших, хто запропонував систематизований проект розмежування теоретичної сфери дослідження музеології від практичної був Іржі Неуступний, який опублікував у 1968 р. у Празі роботу «Музей і дослідження» [15]. У своїй роботі І. Неуступний розробив модель, в якій музеологія поділялася на загальну (займається принципами зберігання, дослідження і комунікації матеріальних свідчень людства і його навколишнього середовища, а також їх інституціональною основою) і прикладну (має справу з результатами роботи загальних принципів музеології в музейній практиці). Пізніше до них додалася спеціальна музеологія (пов'язує загальну музеологію з конкретними предметними дисциплінами і розглядає проблему музеїв та їх колекцій у галузі мистецтва, антропології, природної історії і т.ін.).

Окрім основної відмінності між загальною та спеціальною музеологіями, І. Неуступний виділяє також ряд «музеологічних дисциплін»: теорія та методи колекціонування матеріальних джерел з окремих галузей науки, таких, як археологія, історія, етнографія, біологія, мінералогія тощо; теорія та методи збереження і захисту матеріальних джерел, тобто музейних колекцій (зберігання, реставрація); теорія та методи наукової інформації (реєстрація, каталогізація, інвентаризаційна робота, машинна обробка інформації, наукові публікації, що описують матеріальні джерела); теорія та методи дослідження в музеї (ідентифікація, класифікація, робота над колекціями, вивчення проблем, що стосуються участі музеїв у галузі фундаментальних і прикладних наукових досліджень); теорія та методика масової комунікації, популяризації науки і мистецтва; теорія, що розглядає роль і функції музеїв у житті суспільства, науки і культури; історія музеїв, музейної роботи та музеології; теорія, яка має справу з архітектурними та технічними проблемами музеїв [16, с. 68].

У 1969 р. Збинець Странські організував у рамках кафедри музеології в Університеті ім. Яна Пуркіньє (Брно) Міжнародний музеологічний семінар, в ході роботи якого були зроблені висновки, що до цих пір ніхто не визначив ні об'єкт пізнання музеології, ні відповідні методи для отримання музеологічного знання.

З. Странські, зокрема, підкреслив, що всі критерії для окремих теоретичних точок зору були занадто ризикованими, і вони не можуть бути прийнятними у повному обсязі. Для вирішення цієї проблеми він запропонував системний підхід до методології музеології, музейної роботи і музеальності, оскільки вона є частиною реальності, відображає ставлення людини до реальності. Він описав «музеалії» як предмети, що мають ознаки музеальності і інвестують до музеології методологію теорії пізнання та теорію вартості. З. Странські фактично вдалось створити перші музеологічні системи, реалізовані на історичному, структурному та практичному рівнях. Крім того, він запропонував застосувати музеологічні теорії до реалізації основних завдань діяльності музею [21]. У 1975 р. Віллі Тофт Дженсен провів опитування серед музейних працівників стосовно їх думки про музеологію. Результати були опубліковані через п'ять років у першому номері *Museological Working Papers* [12]. На основі висновків Дженсена можна провести водорозділ між трьома підходами щодо розуміння статусу музеології у 1960-1970-х рр.: музеологія є самостійною наукою; музеологія є прикладною наукою, тобто відноситься до сфери застосування теорії та методології предметних дисциплін; музеологія не є науковою дисципліною. Проте, все більше число музеологів у цей час схиляються до думки, що, перебуваючи у своїй емпірико-описовій стадії розвитку, музеологія, тим не менше, рушила у напрямку систематичного обґрунтування свого теоретико-методологічного каркасу і досягнення дисциплінарної незалежності. Отже, з початку 1970-х рр. музеологія визнається в якості окремого поля інтересів, що має власну ідентичність, свідченням чого стає публікація підручників і створення численних курсів лекцій.

Говорячи про дискусії 1960-1970-х рр. навколо проблем музеології, багато дослідників відзначають, що історія музеології може бути описана як процес поступового звільнення від впливу предметних дисциплін і профілювання власної когнітивної орієнтації та методології. Цей процес був описаний відомим чеським музеологом Збинецьком Странські у трьох стадіях розвитку: донауковому, емпірично-описовому і теоретико-синтетичному [19, с. 25], або іншими словами: стадії становлення, стадії об'єднання і синтетичної стадії зрілості. З 1960-х рр. Странські був однією з ключових фігур, які сприяли обґрунтуванню теоретико-синтетичної стадії розвитку. Не випадково виокремлення музеології як наукової дисципліни пов'язано з професіоналізацією процесу музейної роботи. Цей процес був описаний у термінах «Музейних революцій». Спочатку термін був використаний канадським дослідником Дунканом Камероном, який надавав характеристику радикальним змінам у 1950-х і 1960-х рр. у Сполучених Штатах [8]. У 1983 р., у своїй статті в «*Museologicke sesity*», югославський музеолог Антун Бауер визначав відмінність між двома музейними революціями. За словами Бауера, першу революцію було розпочато з публікації результатів анкетування, заснованих

на опитуванні серед 41 провідного музею світу. Публікація, яку було видано в Парижі у 1931 р., мала характерну назву «Musees» і повною мірою забезпечила професійну перспективу для проведення першого Міжнародного конгресу музейних працівників у Мадриді (1934). Другу музейну революцію Бауер пов'язує із впливом студентських бунтів 1968 р. як загальною зміною настроїв і поглядів європейського суспільства [5].

Висновки. Отже, зміни, які спіткали знання про музей у другій половині ХХ ст., породили два підходи до музеології. Перший називає музейну теорію нонсенсом і констатує примат практики. Інша думка вбачає в музейній роботі сукупність операцій, які здійснюються задля впровадження того, що вивчається в контексті музейної дисципліни. Цей останній підхід, здобувши популярність у

1960-1980-х рр., ідентифікує музеологію як окрему предметну галузь, науку, теорію або дисципліну. Він був сформульований окремими теоретиками у ряді країн, Міжнародною радою музеїв, очолюваною в ті часи Джорджем Анрі Рів'єром, а також Комітетом з підготовки музейного персоналу. За словами самого Рів'єра, музеологія є тією інтегративною цариною знання, що парадоксальним чином стала ареною зіткнення музейних теоретиків і практиків [18]. У цьому сенсі майбутня доля музеології є цікавою і непередбачуваною, проте багато відомих експертів уже сьогодні визначають формування цієї царини знання як таке, що має фундаментальне значення для розвитку і актуалізації музейної установи. І хто б не переміг у цій битві, зрозуміло, що музеологія існуватиме в будь-якій формі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайдакер Ф. Загальна музеологія: Посібник. – Львів: Літопис, 2005. – 632 С.
2. Гуральник Ю. Зарубежная музеология. – М., 2005. – 245 с.
3. Музеєзнавство. Навчальний посібник / під ред. М.Й. Ругинського, О.В. Стецюка. – К.: Знання, 2008. – 428 С.
4. Основы советского музееведения: Учеб. пособие. – М., 1955. – 375 С.
5. Bauer A. Mezinárodní anketa // Muzeologické sesity (9), 1983. – p. 9 – 17.
6. Bauer A. Muzeologija: nastupno predavanje za kolegij Muzeologije na Postdiplomskom studiju (13.XII.1966) // Muzeologija (6), 1967. – s. 6 – 21.
7. Burcaw G.E. Introduction to museum work. – Nashville, 1975. – 202 p.
8. Cameron D. Museums and the world of today. Museum reform in the 1950s and 1960s // ICOM News 23 (2), 1970. – p. 41 – 45.
9. Czichon E., Hellmuth B., Winkler J. Über den Charakter der Museologie, Diskussionmaterial. – Berlin, 1966.
10. Diskussionsbeiträge zur Museumswissenschaften // Neue Museumskunde. – Berlin. – H. 3, 1964.
11. Gluzinski W. Basic paper in: V. Sofka ed., Methodology of museology and professional training // ICOFOM Study Series (1). – Stockholm, 1983. – p. 24 – 35.
12. Jensen V. Museological points of view – Europe 1975 // Museological Working Papers 1. – Stockholm, 1980. – p. 6 – 10.
13. Maroevic I. Introduction to museology: the European approach. – Zagreb, 1998. – 358 p.
14. Mensch P. Towards a methodology of museology (PhD thesis). – Zagreb, 1992.
15. Neustupny J. Muzeum a veda: Kabinet muzejni a vlastivedne prace pri Nar. muzeu v Praze. – Praha, 1968.
16. Neustupny J. What is museology? // Museums Journal 71 (2), 1971. – p. 67 – 68.
17. Professional Training of Museum Personnel in the World. Actual State of the Problem. – Paris, 1972. – 85 p.
18. Riviere G.H. The Museum- The Intensification of Scientific Research and the Growth of Art Production // UNESCO International Symposium on Museums in the Contemporary World. – Paris, 1969.
19. Stransky Z. Museology – science or just practical museum work? // Museological Working Papers 2. – Stockholm, 1981. – p. 19 – 29.
20. Stransky Z. Pojam muzeologije. Referat sa medunarodnog seminarara za muzeologiju u organizaciji Katedre za muzeologiju Purkyne- Univerziteta u Brnu (XI, 1969) // Muzeologija (8), 1970. – s. 2 – 39.
21. Stransky Z. Temelji opce muzeologije. Referat sa medunarodnog seminarara za muzeologiju u organizaciji Katedre za muzeologiju Purkyne- Univerziteta u Brnu (XI, 1969) // Muzeologija (8), 1970. – s. 40 – 91.
22. Training of Museum Personnel // Papers from the Seventh General Conference of the International Council of Museums. – New York, 1965.